

Euroopan kulttuurisäätiön Suomen osasto
"Ranska soirée" Säätytalolla 6 XI 2008
FT Kristina Ranki

Ranskalaisuus Suomessa ja suomalaiset Ranskassa : historiaa vuosilta 1900 ja 2008

Arvoisa suurlähettiläs, arvoisa puheenjohtaja, arvoiset kuulijat,

Historian tehtävä on kertoa meille siitä, mikä joskus on ollut, jotta voisimme muodostaa kuvan tämän päivän kulttuurista, politiikasta, mentaliteeteista. Aniharvoin voidaan kuitenkaan historiaakaan tutkia päätyttä vertaukseen nykypäivään – kysymykseen sen erilaisuudesta tai samanlaisuudesta, kontinueettiin tai diskontinueettiin. Suomen katse on vuonna 2008 mm. EU:n puheenjohtajuuden vuoksi kiinnittynyt Ranskaan - tähän Euroopan rakastamaan ja Eurooppaa rakastavaan maahan. On paikallaan valaista sitä suhdetta, joka näillä kahdella maalla on ollut kauan ennen viime kevään suomalaisen kulttuurikauden huippuhetkiä Ranskassa. Kahden vuosisadan perspektiivissä on ranskalaisuudesta ja eurooppalaisuudesta tullut suomalaisille yhä läheisempiä, samalla kun omaa kansallista identiteettiä on synnytetty, rakennettu ja moneen kertaan tarkistettu. Näiden kahden ilmiön suhde ei ole sattumaa, eikä niitä voi erottaa toisistaan.

Ranskalaisuuden suomalaisessa historiassa palaamme vuoden 1900 tienoille. Ranska ja sen kulttuuri oli tuolloin saavuttanut viehätysvoimansa huipun suomalaisten kulttuurihenkilöiden keskuudessa. Ranska – "satumaa, taivas, paratiisi" – oli se henkinen isänmaa, jossa nuoret intellektuellit olivat löytäneet itsensä ja elämän. Pariisi oli myös muualta tulleiden virtausten välittäjä, tieteen ja taiteen keskus. Ranskalla on yllättävän merkittävä sija suomalaisessa kirjallisuudessa ja itseymmärryksessä. Professori Werner Söderhjelm avainromaanissa kuvailtiin, kuinka *"hän tunsii, ettei mikään tähän asti ollut häntä niin kehittänyt, kuin nämä kuukaudet Pariisissa, ettei mikään tehnyt hänelle niin hyvää kuin ne muutamat pisarat gallialaista henkeä, jotka olivat sulautuneet hänen kohmeaan suomalaiseen sieluunsa ja*

*jotka painoivat paljon enemmän kuin kokonaiset virrat germaanista viisautta ja spekulatiota”...Filosofi Rolf Lagerborg yleisti muistelmissaan henkilökohtaisen kasvun koskemaan kokonaisten kansojen vapautta ja valtion kunniaa: ”Ranska on perhonen, joka lentää vapaana, kun muut ovat koteloituneita... Ranska on vallankumous [...] Kuullessaan pelkän nimen ”Ranska” vapisevat tyrannit, ja totuuden ja oikeuden taistelijat saavat uutta intoa. Kuinka Ranskaa voisi olla rakastamatta?” Kirjailija Joel Lehtonen kiinnitti eräässä esseessä niinkään hiukan kateellisen huomionsa ranskalaiseen elämännautintoon ja suotuisiin olosuhteisiin. Hän vaelteli kotimaatansa pohtien ranskalaisella maaseudulla, tavaten ”kaupunkeja, joissa työ ja leikki kilpailee, ja joissa palvellaan kauneutta kai enemmän kuin missään muualla.” Suomalaisen tietä vuosisadanvaihteen Ranskassa valaisivat siis *elämä, totuus ja kauneus*.*

Suomalaisessa 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun yhteiskunnassa kulttuuria uudistavien henkilöiden ajattelua leimasi yleisestikin avoimuus ulkomaita kohtaan ja sisäänpäinkääntyneen nationalismiin vastustaminen. Kulttuurinen epäröinti eri ”ulkomaiden” välillä oli pienelle kansakunnalle ominainen piirre.

Ulospäinsuuntautuneisuus sai 1880-luvulta lähtien pohjoismaisten taiteilijoiden johdolla useimmiten *frankofilian*, ranskalaismielisyyden muodon. *Ulkomaan* seuraaminen merkitsi nyt Suomessakin nimenomaan Ranskan ja pariisilaisten uutuuksien seuraamista. Kirjailija Minna Canthin salongissa keskusteltiin vilkkaasti Ernest Renanin kansakunta-näkemyksistä, Hippolyte Tainen taidekäsityksistä ja Emile Zolan ”radikaaleista” romaaneista. Jokapäiväinen sanomalehti *Päivälehti* – nykyinen *Helsingin Sanomat* - uutisoi pienimmätkin pariisilaismellakat. Taidepiirien viittaus ”ulkomaahan” tarkoitti yhä useammin pariisilaisia taidekouluja. Syy Ranskan puoleen kääntymiseen on löydettävissä muun muassa siitä, ettei suomalaisille perinteisesti läheinen germaaninen kulttuuri enää voinut toimia väistämättömän uudistumisen välineenä. Vertaus kielellisesti vaikeampaan, maantieteellisesti etäisempään sekä historiallisesti tuntemattomampaan Ranskaan toimi Suomessa niin mallina kuin vastamallina. Aikakauslehtien palstat täyttävien ranskalaisen

kansanluonteen kuvausten johdosta kukkivat mielikuvat ranskalaisista ”elämänmyönteisinä ja vilkkaina mutta ailahtelevina ja pinnallisina retorisinä neroina”. Suomessa ihailtiin ”franskalaista stiilitajua”, mutta myös pelättiin kevytmielisyyttä ja inhottiin ”alituista sukkeluuden tulvaa”. Pian mielikuvat kuitenkin tarkentuivat omakohtaisilla matkoilla ja niiden tuomilla kokemuksilla. Ranska sai myös vuonna 1890 oman suoran yhteytensä Helsinkiin perustetussa Alliance française -yhdistyksessä. Siinä missä moderni Ranska erittäin tehokkaasti ja älykkäästi rakentaa siltaa Ranskan ja muiden maiden väliselle yhteisymmärrykselle CulturesFrance-nimisen kansainvälisen kulttuuriyhteistyöjärjestön kautta, oli Alliance Française aktiivisesti ranskalaisen sivilisaation propagandaelin ulkomailla ja jäi Suomessa sinänsä marginaaliseksi vaikuttajaksi.

Suomalaisen älymystön silmissä tilanne Ranskassa näytti monesti Suomeen verrattuna ilmeisen käänteiseltä: vapaus oli Ranskan suurin symboli, Suomelle se alkoi olla unelma. Taiteellisesti Ranska oli edelläkävijä, Suomi vasta rakensi taidettaan yhteiseurooppalaisiin mittoihin. Suomi tuntui ristiriitojen repimältä, Ranska ainoastaan ihanteelliselta debattien keskipisteeltä.

Viittaus Ranskaan tapahtui usein ilman tarkennuksia. Suomalaisten kollektiivinen kuva Ranskasta oli staattinen ja varsin myyttinen, stereotyyppinen. Juhani Ahon sanoin: Pariisi on houkutelut luokseen, ”riippumatta siitä, mitkä aatteet siellä ovat olleet vallalla ja mitkä hallitukset”. Tärkeintä oli koko ajan Ranskan *välineellinen* arvo rakentuvalle kansakunnalle.

Monet suuruhtinaskunnassa elävät suomalaiset kulttuurivaikuttajat vaikuttivat vahvan Ranska-rakkauden ja vielä vahvemman isänmaallisen velvollisuudentunteen ristipaineessa. Tämän vuoksi heitä askarrutti ajatus *kahdesta isänmaasta*. Taidemaalari Albert Edelfeltistä runoilija L. Onervaan oli Ranska – tämä valittu isänmaa – merkinnyt avautumista maailmalle, elämälle ja omaan työhön. Oma – peritty isänmaa – kutsui heidät takaisin maailmalta kansakunnan luomistöihin.

Kansallismielinen aikalaismielipide tahtoi usein vähätellä taiteilijoiden ja kirjailijoiden vahvoja ranskalaisvaikutteita ja tähdensi sen sijaan heidän muuttumatonta ja "turmeltumatonta" suomalaisuuttaan. Historiantutkimus ei tarpeeksi selvästi ole nostanut esiin Ranskan merkitystä suomalaisen identiteetin luojille, mutta varhaiset frankofiilit eivät sitä itse koskaan unohtaneet. Päinvastoin jäi Ranskasta pysyvä muisto, joka näkyi oman maan ja muiden maiden elinikäisessä vertailussa.

Suhtautuminen Ranskaan *enemmän kokosi* kuin jakoi Suomen yleistä mielipidettä. Frankofiliaan ja yleisemmin eurooppalaiseen katsantokantaan kallistuivat etenkin nuorsuomalaiset ja liberaalit, mutta suhde Ranskaan ei suoraan noudattanut poliittisia tai varsinkaan kielellisiä ryhmiä. Vanhasuomalaisten joukossa ranskalaismielisyys saattoi joskus näyttäytyä kriitikkojen paheksumana "maailman-mattisuutena", mutta myös konservatiiviset Yrjö-Sakari Yrjö-Koskinen, V. A. Koskenniemi ja Maila Talvio innostuivat Ranskasta.

Pariisilainen eurooppalaisuus nousi nimenomaan kieliriitojen vastakohtaksi. Monien muiden lailla kokivat esimerkiksi Elli Tompuri ja Bertel Gripenberg erittäin vapauttavana sen, ettei heidän Pariisissa tarvinnut kokea kotimaista vastakkainasettelua. Pohjoismainen taiteilijayhteisö, mukaan lukien niin suomenkieliset kuin ruotsinkieliset suomalaiset, kokoontui siellä *yhdessä* viettämään milloin Runebergia, Topeliusta ja *Kalevalaa*, milloin Norjan kansallispäivää.

Suomalainen identiteetti muotoutui Ranskassa.

Kun kansainvälinen aikakausi vuonna 1914 läheni loppuaan, kirjoitti Kersti Bergroth kuuluisaa lausetta lainaten: "Ruotsalaisia emme ole, venäläisiksi emme halua tulla – olkaamme siis Parisilaisia!"

Suomalaiset frankofiilit kokivat 1900-luvun ensimmäisinä vuosina tai jo aikaisemminkin asettautuvansa historialliseen jatkumoon, Cygnaeuksen, Topeliuksen, Estlanderin ja Yrjö-Koskisen jalanjäljille, uudistaen Pariisinkävijäin perinnettä omista lähtökohdistaan käsin. Samaa toivoisi tämän päivän kulttuuriviennin harrastajille.

Maailmansota, Romain Rollandin hengessä "eurooppalainen sisällissota", hautasi alleen paljon tämän kultakauden ranskalais-eurooppalaisuudesta, mutta tarkemmin katsottuna näyttäytyy suomalainen frankofilia yllättävän elinvoimaisena kulttuurisena vakaumuksena.

Liberté, égalité, fraternité. Vapaus kotimaisista ennakkoluuloista, vapaus matkustaa ulkomaille. Ihanteellinen veljeys muiden kansojen, ranskalaisten mutta myös muiden pohjoismaalaisten ja muiden eurooppalaisten kanssa. Tasa-arvo nuoren Suomen ja vanhan Ranskan välillä. Vapaus, yhdenvertaisuus, veljeys – ovat suomalaisen Ranska-suuntauksen teemat olleet vuoden 1900 tienoilta aina tähän päivään saakka.

Viime keväänä järjestettiin suuri - tähän asti suurin! - suomalaisen kulttuurin esittely Ranskassa, kolmen kuukauden pituinen "Saison finlandaise" . Presidentti Jacques Chiracin ja pääministeri Paavo Lipposen jo vuonna 2003 sopima kulttuurikausi avasi arvovaltaisten kummiensa myötävaikutuksella ja valtioiden välisellä sopimuksella ovet tärkeimpien suomalaisten ja ranskalaisten kulttuurilaitosten yhteistyölle. Se sijoittui Ranskan pitkään kulttuurikausiperinteeseen, ollen siinä kuitenkin ensimmäinen Euroopan Unionin maa.

Tälle merkittävälle hankkeelle, jota molempien maiden ulko- ja kulttuuriministeriöt koordinoivat ja jota molemmissa maissa johti Commissaire générale Iris Schwanck, annettiin nimeksi *100 % Finlande* eli ”Täysillä Suomesta”. Nimensä mukaisesti suomalaista kulttuuria esiteltiin sataprosenttisella energialla levittäytyen mahdollisimman moneen ranskalaiseen kaupunkiin mahdollisimman monen eri taiteenlajin avulla. Edustettuina olivat niin perinteiset korkeakulttuurin peruspilarit kuten klassinen musiikki (Kaija Saariahon säveltaide), runous (Jyrki Kiiskinen) ja kuvataide (nuorten suomenruotsalaisten taiteilijoiden näyttely Bordeaux’ssa) kuin myös uudentyyppiset kulttuurin muodot mediataiteesta poikkitaiteellisiin projekteihin. Näyttävästi esillä olivat luonnollisesti ranskalaisten rakastamat alat kuten suomalainen muotoilu (esim. julistetaiteen ja muotinäytösten muodossa), elokuva (Kaurismäkinen ja Karukoskinen) ja valokuva (”Helsinki school” sen valovoimaisimpana esimerkkinä). Ranskalaisille tarjottiin myös paljon sarjakuvaa, sirkusta, lastenteatteria, nykytanssia ja uusinta elektronista musiikkia.

Helsingin kaupunki otti innostuneesti haasteen vastaan ja esittäytyi kymmenen päivän ajan Pariisiin sydämessä, Place Saint Sulpicen aukiolla, suomalaisen torin muodossa. Helsingin parhaat voimat matkasivat siis uudelleen Pariisiin, aivan kuten runsas vuosisata sitten. Kaiken kaikkiaan tapahtumia oli lähes kolmesataa, huhtikuusta kesäkuuhun.

Vaikka kulttuurikauden kantava teema oli nykyhetken uusimmat taiteelliset virtaukset ja *nuoret* taiteilijat, muodostivat historia ja nykypäivä yhdessä kuvan Suomesta monipuolisena maana. Retrospektiset näyttelyt, perinnesmusiikki ja Suomen eurooppalainen historia nivoutuivat ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin seminaareihin Itämeren ja Välimeren suhteesta ja kirjastolaitoksesta sekä osallistumiseen Eurooppalaiseen Tutkimus- ja Innovaatiosuurtapahtumaan Pariisiissa. Suomalaisuuden määrittelemisessä annettiin ruotsinkieliselle, saamenkieliselle ja muualta maahan muuttaneille niille kuuluvat sijat. Kuva Suomesta muodostui siis, näin toivomme, monimuotoiseksi, tunnustaen itse ”suomalaisuuden” monikerroksisuuden ja monikulttuurisuuden. Tätä työtä on

nyt hyvä jatkaa, ja kerättyä kokemuspääomaa hyödynnetään toivottavasti vielä moneen kertaan.

Nuori Suomi -niminen lehti kirjoitti tasan sata vuotta sitten : ”*Ulkomailla olevilla suomalaisilla on suuri tehtävä. Heidän tulee muistaa, että he ovat harvinaisia vieraita ja että sen tähden koko kansaa helposti tuomitaan jonkun ainoan yksilön mukaan, joka satutaan tapaamaan. Suomalainen ulkomailla on siis aina maansa ja kansansa edustaja ja hänen velvollisuutensa tätä maata kohtaan on aina ja joka paikassa muistaa, että edustajan koko velvollisuus lepää hänen hartioillaan. Suomalaisen pitää ennen kaikkea joka paikassa ja aina esiintyä suomalaisena ja koettaa levittää tietoa maastaan, sen kansasta ja kulttuurista.*”

Mikä on muuttunut sadan vuoden takaisesta Suomen-esittelystä? Kulttuurin esittelemisessä vuonna 2008 oli ero vuoden 1900 maailmannäyttelyyn Pariisissa valtava, ennen kaikkea sen laajuudessa. Verrattuna yhteen, paikallaan pysyvään paviljonkiin matkusti nyt viitisensataa suomalaista ympäri Ranskaa edustaen omaa maataan ja esiintyen kukin tahollaan. ”100 % Finlanden” merkitystä suomalaisen kulttuurin iskostumisessa lukuisiin ranskalaisiin ja – nota bene! - myös muihin Ranskassa oleskeleviin maailmankansalaisiin ei voida vähätellä. Itse perustehtävä oli sama. Kuinka esitellä maamme – *Ranskassa?*

Akseli Gallén-Kallela sai tehtäväksi suunnitella suomalaista käsityötaidetta esittävän huoneen maailmannäyttelyyn, suomalaisille silloinkin historialliseen tilaisuuteen. Jälkimaailman silmissä erittäin suomalaisena pidetty taiteilija ilmoitti heti epäilevänsä *kansallisen tyylin* mahdollisuuksia: ”*En minä eikä kukaan muukaan voi luoda jotakin ”Suomen-tyyliä”*”, kirjoitti Gallén ystävälleen, ”*Taide on yksilöllisyyden ilmaus eikä se voi olla hyvä näyte maamme nykyisestä mausta.*” Tänäpäin kulttuuripolitiikassa tiedostetaan paremmin tämän kansallisen ajattelutavan rajoittuneisuus, ja nähdään, että suomalainen taide on yhtä kuin erilaisten osiensa summa. Samalla kuitenkin jokainen taiteilija on jostain kotoisin. Opetusministeriön suomalaisille taiteilijoille tuottamassa mielipidekyselyssä huomattava osa 100 % -hankkeeseen

osallistuneista – suuri osa ensikertalaisia Ranskan suhteen - katsoi kuitenkin edustavansa maataan, ei vain omaa itseään tai taidettaan. Patriotismi ei siis ole Euroopassakaan hävinnyt.

Aikaisemman kulttuuriviennin etnografispainotteisen identiteetin tilalle oli nyt astunut humanistisempi muoto: yksityiskohtaisen *floran* (koivut, puolukanvarvut) ja *faunan* (porot ja joutsenet) sijaan kiinnitettiin nyt huomiota *ihmisiin* jo kulttuurikauden viestinnässä – luontoa unohtamatta – Itämeren ja kokeilevan kuoron varsin rohkealla yhdistelmällä. Tänäpäin korostetaan myös dialogia ja kulttuuriyhteistyötä.

Huhtikuun alussa avajaisia läsnäolollaan kunnioittaneet Suomen eduskunnan puhemies Sauli Niinistö, Suomen kulttuuriministeri Stefan Wallin ja Ranskan kulttuuriministeri Christine Albanel siunasivat sarjan tapahtumia, jotka yksittäisten suomalaistaiteilijoiden elämässä ja monen ranskalaisen taidelaitoksen toiminnassa muodostivat uuden alun suomalais-ranskalaiselle yhteistyölle. Jotkut mukana olleet hankkeet jopa jatkavat Ranskasta muualle maailmaan.

Mahdollisuus esittäytyä Ranskassa osana historiallista jatkumoa ei kuitenkaan ainoastaan ollut tulosta suomalaisten virkamiesten ja kulttuurikentän utterasta työstä maansa esilletuomiseksi. Se oli jälleen osoitus ranskalaisesta universaalisesta kiinnostuksesta, aidosta uteliaisuudesta. Kulttuurikaudesta päätettiin virallisella tasolla, mutta ranskalaiset toimijat eivät sen tähden vastaanottaneet Suomea passiivisesti. Suomeen tuli lukuisia taidealan asiantuntijoita etukäteen perehtymään ”paikallisiin oloihin”, ja keväällä 2008 esitetty Suomi oli pitkälti ranskalaisten oma visio. Syksyllä Ranska jatkaa jälleen tärkeää rooliaan eurooppalaisten kulttuurien esittelemisessä.

Suomalaisten Ranska on vielä monilta osin *kiiltokuva* - yhdistelmä Eiffel-tornia ja hengen jättiläisiä. Se on vielä se Kaunis Tuntematon, joka se oli 1900-luvun alussa, mutta matkojen, maakuvien ja mielikuvien Ranska on edelleen voimissaan ja se herättää edelleen paljon intohimoja.

Suomen suhde Ranskaan on kuitenkin muuttunut siten, ettei se enää ole vastalause saksalaiselle kulttuurille. Tänä päivänä suomalaiset ovat eurooppalaisia siinä missä ranskalaiset ja saksalaisetkin. Ranskalaisuuden arvostus Suomessa voi siis tänään olla entistä enemmän *yleiseurooppalaisuuden* osoitus.

Vastuu Suomen esittelemisestä painoi jälleen. Kuten sata vuotta sitten, saivat suomalaiset järjestäjät nytkin valaista suomalaisuutta selventäen Suomen oloja kaikesta mahdollisesta ilmastosta, käsityötaiteesta, kielioloista, suhteesta venäläisyyteen.

Pääpaino on luonnollisesti ranskalaisen taiteen esitleminen ulkomailla, mutta myös huomion antaminen maailman kulttuureille. Katsokaamme muita ja meitä katsotaan, on sen tunnuslause.